

Εισαγωγικές έννοιες στη μεθοδολογία έρευνας των κοινωνικών επιστημών

Introductory concepts in social science research methodology

Χριστίνα Κωφίδου, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Φιλολόγος-Εκπαιδεύτρια Ενηλίκων, Υποψήφια Διδάκτορας
Παιδαγωγικού Τμήματος Ειδικής Αγωγής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, *christy_kof@hotmail.com*

Christina Kofidou, University of Thessaly, Philologist-Adult Educator, PhD Candidate, Department of Special
Education, University of Thessaly, *christy_kof@hotmail.com*

Abstract: The aim of this paper is to present basic concepts in the research methodology of social sciences. First, the established, traditional, naturalistic view and the more recent, interpretive, humanitarian view of social research will be presented, whereas the basic assumptions of the naturalistic and humanitarian/interpretive "example" will be pointed out. A distinction will be made between qualitative and quantitative research, and research design issues will be commented on. Furthermore, the main stages of qualitative and quantitative research and some common data collection tools will be analyzed. Any issues of access to the field will be reviewed, along with issues of validity and reliability, whereas the ethical aspects of a research will be examined. In conclusion, there will be a brief reference to quality data analysis software and, in particular, to N-Vivo and ATLAS.ti.

Keywords: qualitative and quantitative research, research design, validity and reliability, research ethics, N-Vivo and ATLAS.ti quality data analysis software

Περίληψη: Στόχος της παρούσας εργασίας είναι να παρουσιάσει βασικές έννοιες στη μεθοδολογία έρευνας των κοινωνικών επιστημών. Αρχικά, θα παρουσιαστεί η καθιερωμένη, παραδοσιακή, φυσιοκρατική θεώρηση και η νεότερη, ερμηνευτική, ανθρωπιστική θεώρηση της κοινωνικής έρευνας, αλλά και θα επισημανθούν οι βασικές παραδοχές του φυσιοκρατικού και ανθρωπιστικού/ερμηνευτικού «παραδείγματος». Θα γίνει μια διάκριση ανάμεσα στις ποιοτικές και ποσοτικές έρευνες και θα σχολιαστούν ζητήματα σχεδιασμού μιας έρευνας. Επιπρόσθετα, θα αναλυθούν τα βασικά στάδια της ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας και ορισμένα συνήθη μέσα συλλογής δεδομένων. Ζητήματα πρόσβασης στο πεδίο θα μελετηθούν, ζητήματα εγκυρότητας και αξιοπιστίας, αλλά και θα γίνει μια εμβάθυνση σε πτυχές δεοντολογίας και ηθικής μιας έρευνας. Ολοκληρώνοντας, θα γίνει μια σύντομη αναφορά σε λογισμικά ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων και, ειδικότερα, στο N-Vivo και το ATLAS.ti.

Λέξεις κλειδιά: ποιοτικές και ποσοτικές έρευνες, σχεδιασμός ερευνών, εγκυρότητα και αξιοπιστία, δεοντολογία έρευνας, λογισμικά ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων N-Vivo και ATLAS.ti

Μέθοδοι Κοινωνικής Έρευνας: Ποσοτικές και Ποιοτικές

Όταν αναφερόμαστε σε «κοινωνική έρευνα» εννοούμε την ακαδημαϊκή έρευνα που αντλεί τη θεματολογία της, τις έννοιες και θεωρίες από τους κοινωνικοεπιστημονικούς κλάδους, έχει ως αφετηρία κοινωνικές αλλαγές και ζυμώσεις και προέρχεται από τις κοινωνικές επιστήμες (Bryman, 2017).

Για την αντιμετώπιση των κοινωνικών επιστημών υπάρχουν δύο αντικρουόμενες θεωρήσεις: η καθιερωμένη, παραδοσιακή, φυσιοκρατική θεώρηση, σύμφωνα με την οποία οι κοινωνικές επιστήμες ταυτίζονται με τις φυσικές επιστήμες και επιδιώκουν να ανακαλύψουν οικουμενικούς και φυσικούς νόμους και η νεότερη, ερμηνευτική, ανθρωπιστική θεώρηση, κατά την οποία οι άνθρωποι έχουν διαφοροποιήσεις μεταξύ τους (Cohen, Manion, & Morrison, 2008).

Όταν αναφερόμαστε σε μεθόδους κοινωνικής έρευνας εννοούμε τις διαδικασίες και τεχνικές που χρησιμοποιούμε κατά την πορεία συλλογής δεδομένων (Cohen et al., 2008) και οι οποίες περιλαμβάνουν τη δειγματοληψία, τις μεθόδους συλλογής δεδομένων και τις μεθόδους συλλογής ανάλυσης δεδομένων (Bryman, 2017). Οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται από τους φυσιοκρατικούς ερευνητές είναι οι λεγόμενες ποσοτικές, ενώ οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται από τους ερμηνευτικούς ερευνητές είναι οι λεγόμενες ποιοτικές.

Παρακάτω παρουσιάζονται συγκριτικά οι ποσοτικές και ποιοτικές μέθοδοι:

Πίνακας 1. Σύγκριση ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων

Ποσοτικές μέθοδοι	Ποιοτικές μέθοδοι
1. Το κύριο ενδιαφέρον των ποσοτικών μεθόδων εστιάζεται στο γενικό και καθολικό των κοινωνικών φαινομένων.	1. Το κύριο ενδιαφέρον των ποιοτικών μεθόδων εστιάζεται στην περιγραφή και κατανόηση της μοναδικότητας της ανθρώπινης εμπειρίας, της βιωματικής πραγματικότητας (του βιόκοσμου) των υποκειμένων, στην ιδιαιτερότητα της συνείδησης και των βιωμάτων τους.
2. Στόχος των ποσοτικών μεθόδων είναι η εξήγηση των ανεξάρτητων από το υποκείμενο αιτιών ενός συμβάντος με βάση το «παράδειγμα»: αίτιο-αιτιατό, αίτιο-αποτέλεσμα.	2. Στόχος των ποιοτικών μεθόδων είναι η κατανόηση ενός συμβάντος στο πλαίσιο της ολότητας της κοινωνικής ζωής με βάση το «παράδειγμα» ολότητα-μέρος.
3. Στόχος των ποσοτικών μεθόδων είναι η διατύπωση καθολικών νόμων. Οι κοινωνικές επιστήμες θεωρούνται εδώ ότι είναι από τη βάση τους νομοθετικές.	3. Στόχος των ποιοτικών μεθόδων είναι η διατύπωση επιμέρους νόμων. Οι κοινωνικές επιστήμες θεωρούνται εδώ ότι είναι από τη βάση τους ιδιογραφικές.
4. Το κυρίαρχο εργαλείο των ποσοτικών μεθόδων είναι η ποσοτική ανάλυση και μέτρηση.	4. Το κυρίαρχο εργαλείο των ποιοτικών μεθόδων είναι η πλαισιοθετημένη κατανόηση και σύνθεση.
5. Το κυρίαρχο μοντέλο είναι το εξηγητικό υποθετικο-απαγωγικό μοντέλο.	5. Το κυρίαρχο μοντέλο είναι το ερμηνευτικό post factum μοντέλο.
6. Βασικό εργαλείο των ποσοτικών μεθόδων είναι η γλώσσα των μαθηματικών (π.χ. συντελεστές συνάφειας).	6. Βασικό εργαλείο των ποιοτικών μεθόδων είναι ο λόγος, ο διάλογος και η επιχειρηματολογία (ερμηνευτική).
7. Οι προτιμώμενες ερευνητικές τεχνικές είναι οι πειραματικές.	7. Οι προτιμώμενες ερευνητικές τεχνικές είναι οι επικοινωνιακές, αφηγηματικές και διαλογικές.

Πηγή: Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας: Εφαρμογές στην ψυχολογία και στην εκπαίδευση* [Ηλεκτρ. βιβλ.], σσ. 28–29. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο <http://hdl.handle.net/11419/5826>

1. Σχεδιασμός ποσοτικών και ποιοτικών ερευνών

Ο σχεδιασμός των ερευνών αποτελεί ένα καθοριστικής σημασίας ζήτημα για τη διεξαγωγή κάθε έρευνας, που δεν βασίζεται σε μία συνταγή και πεπατημένη οδό, αλλά εμποτίζεται και εξαρτάται κάθε φορά από τις επιστημολογικές παραδοχές και τους βασικούς σκοπούς της έρευνας (Ίσαρη & Πουρκός, 2015).

Ειδικότερα, για τον ερευνητικό σχεδιασμό είναι αναγκαίο να λάβουμε υπόψη: (1) το αντικείμενο της έρευνας, (2) το σκοπό (ή στόχους) της έρευνας, (3) το θεωρητικό και επιστημολογικό υπόβαθρο, (4) τα ερευνητικά ερωτήματα ή υποθέσεις, (5) τις μεθόδους παραγωγής του ερευνητικού υλικού, (6) την τεχνική της δειγματοληψίας, (7) την ανάλυση των ερευνητικών δεδομένων, (8) την αναστοχαστικότητα του ερευνητή, δηλαδή την αυτοκριτική του ενδοσκόπηση και το βαθύ του στοχασμό με στόχο την εξάλειψη

προσωπικών στοιχείων που ενδεχομένως επηρεάσουν την έρευνα και (9) ζητήματα δεοντολογίας κατά την ερευνητική διαδικασία (Ισαρη & Πουρκός, 2015).

Σύμφωνα με τους Cohen και συνεργάτες (2008), τα ζητήματα που αφορούν το σχεδιασμό μιας έρευνας μπορούν να ερμηνευτούν με ποικίλο τρόπο, βάσει των διαφόρων τύπων έρευνας που μπορεί να χρησιμοποιηθούν από τον εκάστοτε ερευνητή και κάποια από αυτά αφορούν:

1. τους γενικούς σκοπούς και στόχους της έρευνας,
2. τους τρόπους με τους οποίους μπορούν να λειτουργικοποιηθούν οι στόχοι και οι σκοποί,
3. τη διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων,
4. τον εντοπισμό και την ιεράρχηση των προτεραιοτήτων και των περιορισμών της έρευνας,
5. τη διαμόρφωση του ερευνητικού σχεδίου,
6. την εστίαση της έρευνας,
7. την ερευνητική μεθοδολογία,
8. τα ζητήματα δεοντολογίας,
9. τους αποδέκτες της έρευνας,
10. τη διαμόρφωση των ερευνητικών εργαλείων,
11. τη δειγματοληψία,
12. τα χρονοδιαγράμματα,
13. τις πηγές που απαιτούνται,
14. την εγκυρότητα και την αξιοπιστία,
15. την ανάλυση των δεδομένων,
16. την επιβεβαίωση και την επικύρωση δεδομένων και
17. την αναφορά και την τελική συγγραφή της έρευνας. (Cohenetal., 2008, σελ. 118)

2. Η μελέτη περίπτωσης, η συμμετοχική παρατήρηση και η συνέντευξη

Υπάρχουν ποικίλα μέσα συλλογής δεδομένων. Η επιλογή του εκάστοτε μέσου εξαρτάται από τη μεθοδολογική σκοπιά του ερευνητή, τους στόχους που θέτει, το μέγεθος του δείγματος κ.ά. Ενδεικτικά, θα γίνει μια αναφορά στη μελέτη περίπτωσης, τη συμμετοχική παρατήρηση και τη συνέντευξη.

Η μελέτη περίπτωσης είναι ένας όρος «ομπρέλα», που περιλαμβάνει ένα σύνολο ερευνητικών τακτικών ή μεθόδων και ασχολείται κυρίως με τις κοινωνικές και αλληλεπιδραστικές σχέσεις ανάμεσα σε πρόσωπα, γεγονότα ή καταστάσεις (Verma&Mallick, 2004). Οι μελέτες

περίπτωσης αποτελούν συγκεκριμένα περιστατικά ενός ευρύτερου συνόλου, βοηθούν στην πιο ξεκάθαρη κατανόηση εννοιών και στη διεύθυνση σε πραγματικές καταστάσεις, ενώ παρατηρούν τους παράγοντες που επηρεάζουν τα διάφορα περιβάλλοντα, επισημαίνοντας ότι το πλαίσιο είναι καθοριστικό για τις αιτίες και τα αποτελέσματα (Cohenetal., 2008).

Η συμμετοχική παρατήρηση αποτελεί βασικό κοινωνιολογικό εργαλείο της έρευνας πεδίου (fieldwork), μια ευέλικτη μέθοδο, ενώ παρέχει στον ερευνητή τη δυνατότητα να εμβαθύνει στη μελέτη περίπτωσης που έχει, να διαμορφώσει αντιλήψεις για τη συμπεριφορά των υπό παρατήρηση ερευνώμενων υποκειμένων και να αναλύσει πολυδύναμα και επιμέρους φαινόμενα και χαρακτηριστικά μιας πραγματικότητας (Πασχαλιώρη & Μίλεση, 2005).

Η συνέντευξη θεωρείται το πιο κατάλληλο και αποτελεσματικό εργαλείο για τη σε βάθος μελέτη των στάσεων του δείγματος, την ερμηνεία της συμπεριφοράς του δείγματος, αλλά και την κατανόηση φαινομένων. Κατά τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων είναι σημαντική η προσπάθεια δημιουργίας μιας ευχάριστης ατμόσφαιρας, ώστε οι συνεντευξιαζόμενοι να μιλήσουν ελεύθερα, χωρίς το φόβο διαπόμπευσής τους από το συνεντευκτή.

Μέσα από τη διαδικασία της συνέντευξης ο ερευνητής μπορεί να αντλήσει πληροφορίες και δεδομένα μέσα από την ανάλυση του λόγου επιλεγμένων, χαρακτηριστικών και αντιπροσωπευτικών περιπτώσεων. Είναι ένα ερευνητικό εργαλείο το οποίο χρησιμοποιείται ως μέσο συλλογής πληροφοριών, ελέγχου και ερμηνείας των ερευνητικών ερωτημάτων μιας έρευνας. Οι συνεντεύξεις «φωτίζουν», δηλαδή επιτρέπουν την πρόσβαση στον τρόπο που βλέπουν οι άλλοι τα πράγματα, στις σκέψεις τους, στις στάσεις και τις απόψεις που κρύβονται πίσω από τη συμπεριφορά τους. Μια συνέντευξη μπορεί, ωστόσο, να είναι και το μέσο για τη βαθύτερη εξέταση των κινήτρων των ερωτώμενων για τους λόγους που απάντησαν με το συγκεκριμένο τρόπο.

Γενικά, η συνέντευξη στηρίζεται στην ελεύθερη και ανοιχτή επικοινωνία, προϋποθέτει κάποια σχέση ανάμεσα στο συνεντευκτή και τον ερωτώμενο και ως τεχνική άντλησης δεδομένων βοηθά τον ερευνητή όχι απλώς να πλησιάζει εις βάθος το θέμα του, αλλά και να αξιοποιεί εμπειρίες και συναισθήματα, και γενικά, συναισθηματικού τύπου δεδομένα. Με άλλα λόγια, η συνέντευξη είναι ένας τρόπος για να ανακαλύψει ο ερευνητής τι σκέφτονται και τι αισθάνονται οι ερωτώμενοι. Ως εργαλείο έρευνας παρουσιάζει πολλά πλεονεκτήματα, διότι δίνει ευκαιρίες να διευκρινιστούν κάποιες απαντήσεις, να γίνουν επιπλέον ερωτήσεις, δίνοντας, έτσι, τη δυνατότητα για εμβάθυνση, όπου ήταν αδιευκρίνιστα όσα λέχθηκαν, και λόγω της αμεσότητάς της βρίσκει, συνήθως, μεγάλη αποδοχή από τους συμμετέχοντες σε μια έρευνα.

Επιπλέον, η συνέντευξη επιτρέπει την ευελιξία συνεντευκτή-συνεντευξιαζόμενου, παρέχει άμεση ανατροφοδότηση, συμβάλλει στη λήψη αυθόρμητων και ειλικρινών απαντήσεων, ενώ δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να παρατηρεί και τις εκφράσεις χεριών και προσώπου, τον τόνο της φωνής κ.ά. των συνεντευξιαζόμενων, στοιχεία χρήσιμα για την αποφυγή επιφανειακών ερμηνειών.

Ωστόσο, δεν πρέπει να λησμονούνται και τα μειονεκτήματα που πηγάζουν από την τεχνική της συνέντευξης, όπως το μικρό δείγμα και το γεγονός πως χαρακτηρίζεται από σχετικά περιορισμένες δυνατότητες γενίκευσης και σύγκρισης. Ακόμη, πρέπει να τονιστεί πως εξαρτάται αρκετά από τις προσωπικές αντιλήψεις του ερευνητή και από τα επικοινωνιακά του προσόντα. Επίσης, πολλές φορές οι ερωτήσεις των συνεντεύξεων ενδέχεται να «καθοδηγούν» τους ερωτώμενους σε συγκεκριμένες «αποδεκτές» απαντήσεις. Κατά αυτόν τον τρόπο, οι ερευνητές μπορεί ακόμα και να «υποβάλλουν» τις «σωστές» απαντήσεις. Σε οποιαδήποτε περίπτωση πάντως, ο συνεντευκτής οφείλει να παραμένει αποστασιοποιημένος από τα λεγόμενα των συμμετεχόντων και να μην κρίνει ή προδιαθέτει τις απαντήσεις τους, χωρίς βέβαια αυτό να σημαίνει πως δεν ενδιαφέρεται για αυτές.

3. Εγκυρότητα και αξιοπιστία

Σε όλη τη διάρκεια της έρευνας, από την κατασκευή του εργαλείου της συνέντευξης και τη χορήγηση των κλιμάκων μέχρι την ανάλυση και την ερμηνεία των δεδομένων, ο ερευνητής οφείλει να διασφαλίσει την εγκυρότητα και την αξιοπιστία των αποτελεσμάτων.

Η εγκυρότητα αναφέρεται στο κατά πόσο τα ευρήματα είναι πραγματικά και διακρίνεται σε εσωτερική και εξωτερική (Miles&Huberman, 1994). Η εσωτερική εγκυρότητα σχετίζεται με το ερευνητικό σχέδιο, τη μέθοδο, τα δεδομένα και την ερμηνεία τους (Cohenetal., 2008· Hitchcock&Hughes, 1995), ενώ η εξωτερική εγκυρότητα, από την άλλη πλευρά, αφορά στη γενίκευση των αποτελεσμάτων. Η δυνατότητα γενίκευσης αναφέρεται στην έκταση κατά την οποία τα ευρήματα της έρευνας είναι εφαρμόσιμα σε διαφορετικές συνθήκες και πλαίσια από αυτό που διερευνάται ή αναφέρεται στη γενίκευση των συμπερασμάτων σε άλλον πληθυσμό από αυτόν της έρευνας (Miles&Huberman, 1994· Robson, 2007).

Η αξιοπιστία περιγράφει τη σταθερότητα μια μέτρησης, δηλαδή εάν η επανάληψη της μέτρησης θα μπορούσε να δώσει τα ίδια αποτελέσματα, αν διεξαγόταν η ερευνητική μελέτη δεύτερη φορά σε μια παρόμοια ομάδα απαντώντων και σε ένα παρόμοιο περιβάλλον (Cohenetal., 2008· Silverman, 2000). Η αξιοπιστία σε μια έρευνα αναφέρεται στην ισχύ του μεθοδολογικού σχεδιασμού, στην ποιότητα των δεδομένων τα οποία συλλέγηκαν κατά τη διάρκειά της και στο πώς αυτός ο σχεδιασμός και τα συγκεκριμένα δεδομένα οδηγούν σε αληθινά και άξια εμπιστοσύνης ευρήματα.

Διασφαλίζοντας την εγκυρότητα και την αξιοπιστία μιας έρευνας, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι οι περιγραφές μας, ανεξάρτητα από τις επιστημολογικές αφετηρίες μας, ανταποκρίνονται στο υπό μελέτη θέμα μας και δεν είναι αποτέλεσμα αυθαίρετων ερμηνειών. Στηρίζονται δηλαδή σε πραγματικά δεδομένα που προέκυψαν μέσα από αυστηρές και μεθοδικές διαδικασίες (Βρυωνίδης, 2015).

4. Πρόσβαση στο πεδίο και ζητήματα δεοντολογίας

Όσον αφορά στην πρόσβαση στο πεδίο, αποτελεί ένα σημαντικό ερευνητικό ζήτημα και αναφέρεται στην επιλογή του χώρου (πεδίου έρευνας), καθώς και του τρόπου προσέγγισής του (Αβραμίδης & Καλύβα, 2006). Στοιχείο καίριας σημασίας στη διαδικασία αυτή αποτελεί η αποδοχή του ερευνητή από τα ερευνητικά υποκείμενα, η οποία εξαρτάται σημαντικά από τις κοινωνικές δεξιότητές του. Ειδικότερα, ο ερευνητής θα πρέπει να εμπνέει εμπιστοσύνη και οικειότητα, να αναπτύσσει φιλικές σχέσεις με τα άτομα, να είναι ευγενικός, διακριτικός. Η συμπεριφορά του δεν θα πρέπει να αποτελεί παρέμβαση στη «φυσιολογική λειτουργία» του πεδίου της έρευνας» (Φύλιας, 1996). Σε πρώτη φάση, συνεπώς, ο ερευνητής πρέπει να λάβει την επίσημη άδεια, που θα του επιτρέψει να ξεκινήσει την έρευνα στον οργανισμό ή την κοινότητα και σε δεύτερη φάση να προσεγγίσει τα άτομα που θα συνδράμουν στην οργάνωση και διεξαγωγή της έρευνας (Cohenetal., 2008).

Ο Ιωσηφίδης (2003) υποστηρίζει πως τόσο το θέμα της ηθικής όσο και της δεοντολογίας είναι αναγκαίο σε όλα τα είδη κοινωνικής έρευνας, είτε αυτή είναι ποιοτική είτε ποσοτική. Γενικά, τα θέματα ηθικής και δεοντολογίας έχουν άμεση σχέση με τα μέσα που χρησιμοποιεί ο ερευνητής, προκειμένου να επιτευχθεί ο σκοπός και οι επιμέρους στόχοι της έρευνας και για το λόγο αυτό είναι απαραίτητο να χρησιμοποιούνται μέσα τα οποία να είναι κοινωνικά και επιστημονικά αποδεκτά και ενδεδειγμένα. Τα σημαντικότερα στοιχεία αποτελούν η ανωνυμία και η εμπιστευτικότητα, καθώς τα υποκείμενα της έρευνας συχνά αποκαλύπτουν στον ερευνητή προσωπικές τους πληροφορίες, τις οποίες δεν επιθυμούν να έρθουν στο φως (Cohenetal., 2008).

Αναφορικά με άλλα ζητήματα δεοντολογίας, είναι σημαντικό να εξασφαλιστεί η συνειδητή συναίνεση των συμμετεχόντων στην έρευνα, αφού πρώτα ενημερωθούν πλήρως για το σκοπό της και τούς επιλυθούν οποιεσδήποτε απορίες. Ιδιαίτερη έμφαση πρέπει να δίνεται και στην αναλογία κόστους – οφέλους, η οποία αναφέρεται στην «ισορροπία μεταξύ αφενός των απαιτήσεων τις οποίες επιφορτίζονται οι ερευνητές ως επαγγελματίες επιστήμονες, που έχουν ως στόχο την αναζήτηση της αλήθειας και αφετέρου των δικαιωμάτων και αξιών των υποκειμένων, που εν δυνάμει απειλούνται από την έρευνα» (Cohen et al., 2008). Καλό είναι μάλιστα να λαμβάνεται και γραπτή συγκατάθεση των συμμετεχόντων, ώστε να είναι εξασφαλισμένες ηθικά και ερευνητικά και οι δύο πλευρές, αυτή του ερευνητή και αυτή του συμμετέχοντα. Επιπλέον, πρέπει τονίζεται στους συμμετέχοντες ότι τα στοιχεία τους θα χρησιμοποιηθούν καθαρά για τη διεξαγωγή ερευνητικών συμπερασμάτων, πάντα στα πλαίσια της τήρησης της ανωνυμίας. Με άλλα λόγια, κρίνεται απαραίτητο να καταστεί σαφές ότι θα υπάρξει μεγάλη τυπικότητα και θα τηρηθούν με ακρίβεια οι κανόνες της ερευνητικής δεοντολογίας (Patton, 1990).

5. Ανάλυση δεδομένων

Αντίστοιχα όπως συμβαίνει με τα μέσα συλλογής δεδομένων, έτσι χρησιμοποιούνται και διάφοροι τρόποι ανάλυσης των δεδομένων.

Προκειμένου να επεξεργαστούν και να αναλυθούν στατιστικά οι πληροφορίες που συγκεντρώνουν οι ερευνητές π.χ. από τα ερωτηματολόγια, χρησιμοποιείται συχνά το στατιστικό πακέτο SPSS και, ειδικότερα, οι μέθοδοι της περιγραφικής και επαγωγικής στατιστικής.

Για την ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων των συνεντεύξεων χρησιμοποιείται συχνά η ερμηνευτική προσέγγιση, μέσα από την προκωδικοποίηση των απαντήσεων και τη δημιουργία ευρύτερων θεματικών ενοτήτων, που διευκολύνουν κατά πολύ και συστηματοποιούν το ερευνητικό έργο (Cohenetal., 2008). Στο παρόν υποκεφάλαιο θα εστιάσουμε στην ανάλυση ποιοτικών δεδομένων.

Η ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων βασίζεται συχνά στη λεγόμενη θεματική ανάλυση, η οποία επιδιώκει να αναζητήσει, να οργανώσει και να κατανοήσει νοήματα μέσα από ένα σύνολο δεδομένων (Τσιώλης, 2015) και αποτελείται από έξι στάδια. Στο πρώτο στάδιο, πραγματοποιείται η εξοικείωση με τα δεδομένα και το ερευνητικό υλικό, μέσα από τη συνεχή και επαναλαμβανόμενη ανάγνωση των απομαγνητοφωνημένων δεδομένων και την αναζήτηση νοημάτων που έχουν αξία για το ερευνώμενο φαινόμενο (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Στο δεύτερο στάδιο, κωδικοποιείται το υλικό, δίνοντας τίτλους σε αποσπάσματα του κειμένου, βάσει της προσωπικής αντίληψης των ερευνητών (Bryman, 2017). Η κωδικοποίηση αποτελεί απαραίτητη διαδικασία, ώστε να μειωθεί ο όγκος των δεδομένων (Cohenetal., 2008), αλλά και μια δημιουργική διαδικασία, η οποία εμποτίζεται από τους θεωρητικούς προϋποθέσεις του ερευνητή (Τσιώλης, 2015). Η κωδικοποίηση είναι ένας τρόπος να συνδέονται ή να κατηγοριοποιούνται δεδομένα, με στόχο να δημιουργηθούν θεματικές περιοχές σχετικές με τα δεδομένα που εξετάζονται και σχετίζεται με την αναγνώριση και την καταγραφή σημαντικών τμημάτων των δεδομένων, ώστε να εξηγηθούν τα ίδια τα δεδομένα περιγραφικά και ίσως και θεωρητικά (Creswell, 2016).

Στο τρίτο στάδιο αναζητούνται πιθανά θέματα ή υποθέματα από το σύνολο των δεδομένων, μέσα από τη σύνδεση, τη νοηματοδότηση, την κατανόηση, την επιλογή, περιγραφή και ερμηνεία του ερευνητικού υλικού εκ μέρους των ερευνητών (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Τα θέματα/θεματικές ενότητες αποτελούν συμπυκνωμένες και σφαιρικές περιγραφές και ερμηνείες του τρόπου που συνειδητοποιούν και μεταφράζουν οι συμμετέχοντες το υπό μελέτη φαινόμενο (Μαντζούκας, 2007).

Στο τέταρτο στάδιο επανεξετάζονται τα θέματα, ώστε να υπάρχει συνοχή ανάμεσα στα δεδομένα των θεμάτων και σαφής διαχωρισμός ανάμεσα στις διάφορες θεματικές ενότητες, ενώ στο πέμπτο στάδιο προσδιορίζεται η ουσία του κάθε θέματος, βάσει του συνολικού θεματικού χάρτη των δεδομένων (Ισαρη & Πουρκός, 2015). Στο έκτο στάδιο της ανάλυσης,

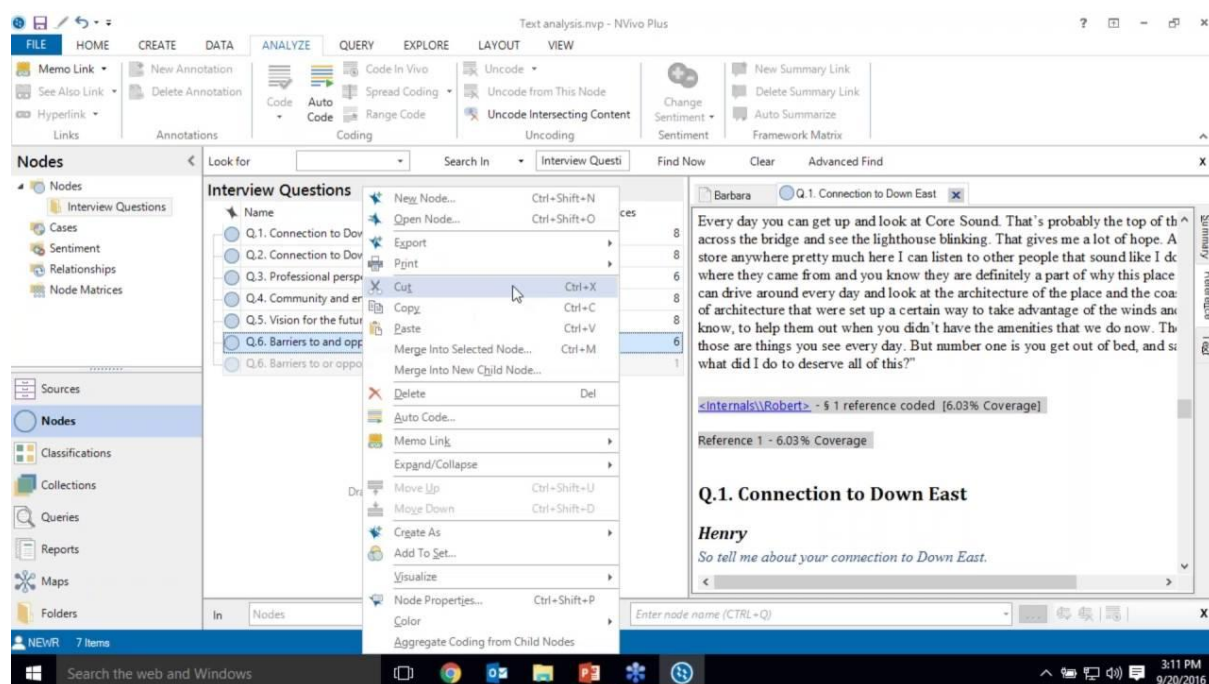

πραγματοποιείται η αναφορά των ευρημάτων, μέσα από αφηγηματική συζήτηση και παρουσίαση διαλογικών μερών μεταξύ των υποκειμένων της έρευνας (Creswell, 2016).

6. Λογισμικά ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων

6.1. Λογισμικό N-Vivo

Υπάρχουν διάφορα λογισμικά που βοηθούν στην ανάλυση ποιοτικών δεδομένων, όπως π.χ. το λογισμικό N-Vivo. Το N-Vivo είναι ένα δυναμικό και συνεχώς εξελισσόμενο λογισμικό ανάλυσης ποιοτικών δεδομένων, που δημιουργήθηκε στην Αυστραλία και βασίζεται στη λογική της Εμπειρικά Θεμελιωμένης Θεωρίας (Τσιάλης, 2014).

Σχήμα 1. Περιβάλλον εργασίας N-Vivo. Πηγή: <https://i.ytimg.com/vi/SgY0MNdKVwM/maxresdefault.jpg>

Οι κυριότερες λειτουργίες του N-Vivo είναι οι εξής: α) η οργάνωση και η διαχείριση των δεδομένων, β) η κωδικοποίηση, γ) η αναζήτηση και η ανάκτηση των δεδομένων, δ) η οπτικοποίηση των ευρημάτων της ανάλυσης μέσω σχηματικών απεικονίσεων, ε) η σύνταξη εκθέσεων που παρουσιάζουν με συνεκτικό και εμπειρικά θεμελιωμένο τρόπο τις θεωρητικές κατηγορίες και υποθέσεις που προέκυψαν από την ανάλυση των δεδομένων (Bazeley&Jackson, 2013).

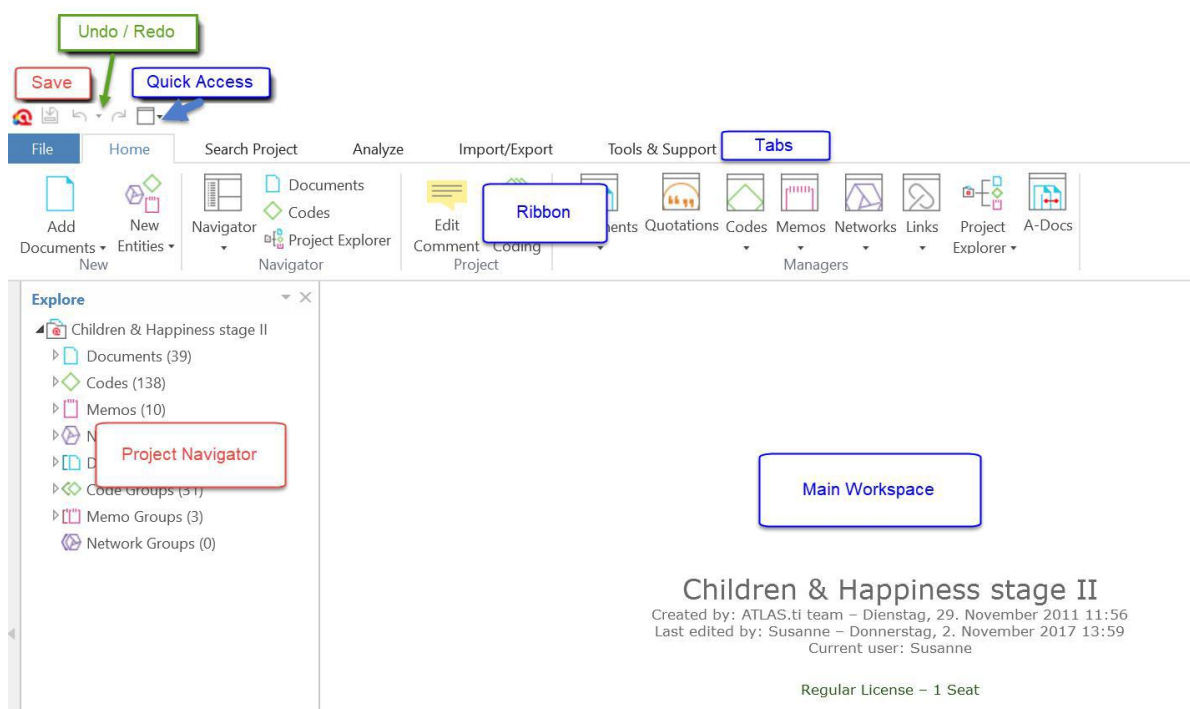
6.2. Λογισμικό ATLAS.ti 8

Το ATLAS.ti 8 αποτελεί ένα λογισμικό για δημιουργική ανάλυση, που επιτρέπει την εξαγωγή, κατηγοριοποίηση και διασύνδεση τμημάτων δεδομένων από μια μεγάλη ποικιλία

και όγκο εγγράφων. Υποστηρίζει επίσης την ανακάλυψη προτύπων και τον έλεγχο υποθέσεων. Με τη βοήθεια του λογισμικού, ο ερευνητής μπορεί να εξερευνήσει δεδομένα, να τα κωδικοποιήσει, να εργαστεί με σχόλια και υπομνήματα, να αναζητήσει δεδομένα, να δημιουργήσει δίκτυα και αναφορές (Friese, 2019).

Τα δεδομένα μας μπορούν να αποτελούνται από:

- έγγραφα κειμένου (όπως συνεντεύξεις, άρθρα, αναφορές)
- εικόνες (φωτογραφίες, στιγμιότυπα οθόνης, διαγράμματα),
- ηχογραφήσεις (συνεντεύξεις, εκπομπές, μουσική),
- βίντεο κλιπ (οπτικοακουστικό υλικό),
- αρχεία PDF (άρθρα, φυλλάδια, αναφορές),
- ακόμα και γεωγραφικά δεδομένα (π.χ. χρησιμοποιώντας την εφαρμογή Open Street Map). (ATLAS.ti Scientific Software Development GmbH, 2019)

Σχήμα 2. Η Επιφάνεια Εργασίας του Atlas.ti 8. Πηγή: “Atlas.ti 8 Windows – Quick Tour” [online document] by ATLAS.ti Scientific Software Development GmbH, 2019. Copyright 2019 by the ATLAS.ti Scientific Software Development GmbH. Διαθέσιμο στο http://downloads.atlasti.com/docs/quicktour/QuickTour_a8_win_en.pdf

7. Συμπεράσματα

Οι ερευνητές, ανεξαρτήτως της μεθοδολογίας που θα ακολουθήσουν για τη διεξαγωγή μιας έρευνας και της θεώρησης που πρεσβεύουν -φυσιοκρατικής ή ερμηνευτικής-, οφείλουν να είναι πολύ προσεκτικοί κατά το σχεδιασμό της, αλλά και κατά την εφαρμογή της. Σε όλα τα στάδια διεκπεραίωσής της πρέπει να λαμβάνονται σοβαρά ζητήματα πρόσβασης στο πεδίο, εγκυρότητας και αξιοπιστίας, αλλά και δεοντολογίας. Στόχος σε κάθε περίπτωση είναι να αναδυθεί η αλήθεια, μέσα τις εμπειρίες, τις απόψεις, τα συναισθήματα, την οπτική και τις επισημάνσεις των συμμετεχόντων, χωρίς να υπάρχει κάποια πρόθεση βλάβης τους ή αλλοίωσης των ερευνητικών δεδομένων.

Σκοπός κάθε ερευνητή είναι τα αποτελέσματα της έρευνας να προάγουν το επιστημονικό πεδίο τόσο σε θεωρητικό επίπεδο όσο και σε πρακτικό. Βέβαια, αξίζει να τονιστεί πως κάθε έρευνα ενδέχεται να έχει περιορισμούς, οι οποίοι είναι σημαντικό να επισημαίνονται από τους εκάστοτε ερευνητές, προκειμένου να διευρύνεται το ερευνητικό πεδίο και να προτείνονται/ανοίγονται νέοι ερευνητικοί ορίζοντες σε μελλοντικούς ερευνητές. Με τον τρόπο αυτό διαιώνίζεται ο «ερευνητικός κύκλος» και κάθε ερευνητής προσθέτει το δικό του λιθαράκι στον αέναο αυτό κύκλο της έρευνας και της αναζήτησης της αλήθειας.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αβραμίδης, Η., & Καλύβα, Ε. (2006). *Μέθοδοι Έρευνας στην Ειδική Αγωγή: Θεωρία και Εφαρμογές*. Αθήνα: Παπαζήση.
- ATLAS.ti Scientific Software Development GmbH (2019). Atlas.ti 8 Windows – Quick Tour [online document]. Συγγραφέας. Διαθέσιμο στο http://downloads.atlasti.com/docs/quicktour/QuickTour_a8_win_en.pdf
- Βρυωνίδης, Μ. (2015). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας* (Σημειώσεις Μαθήματος). Ευρωπαϊκό Πανεπιστήμιο Κύπρου, Τμήμα Επιστημών Αγωγής. Κύπρος, Λευκωσία.
- Bazeley, P. & Jackson, K. (2013). *Qualitative data analysis with NVivo*. London: Sage Publications.
- Bryman, A. (2017). *Μέθοδοι κοινωνικής έρευνας* (Α. Αϊδίνης, Επιμ., & Π. Σακελλαρίου, Μεταφρ.). Αθήνα: Gutenberg.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison, K. (2008). Μελέτες περίπτωσης. Στο Σ. Κυρανάκης, Μ. Μαυράκη, Χ. Μητσοπούλου, Π. Μπιθάρá, & Μ. Φιλοπούλου (Μεταφρ.), *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας* (Κεφ. 9, σσ. 309–325). Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Creswell, J. W. (2016). *Η έρευνα στην εκπαίδευση: Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας* [2η ελληνική εκδ, Χ. Τσορμπατζούδης (Επιμ.), Ν. Καραβάκου (Μετáφρ.)]. Αθήνα: Εκδοτικός Όμιλος Ίων.

- Friese, S. (2019). Grounded theory analysis and CAQDAS: A happy pairing or remodeling GT to QDA? In A. Bryant, & K., Charmaz, (Eds), *The SAGE handbook of current developments in Grounded Theory* (pp. 282–313). London, UK: SAGE Publications.
- Hitchcock, G., & Hughes, D. (1995). *Research and the teacher: a qualitative introduction to school-based research*. London, New York: Routledge
- Ίσαρη, Φ., & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας: Εφαρμογές στην ψυχολογία και στην εκπαίδευση* [Ηλεκτρ. βιβλ.]. Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο <http://hdl.handle.net/11419/5826>
- Ιωσηφίδης, Θ. (2003). *Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.
- Μαντζούκας, Στ. (2007). Ποιοτική έρευνα σε έξι εύκολα βήματα: Η επιστημολογία, οι μέθοδοι και η παρουσίαση. *Νοσηλευτική* 46(1), 88–98. Διαθέσιμο στο <http://cris.teiep.gr/jsui/handle/123456789/1365>
- Miles, M. & Huberman, A. (1994). *An expanded sourcebook: Qualitative data analysis*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
- Πασχαλιώρη, Β., & Μίλεση, Χ. (2005). Η ποιοτική μέθοδος της «συμμετοχικής» παρατήρησης: Επισημάνσεις και προβληματισμοί. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών Θεμάτων*, 10, 20–33. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. Διαθέσιμο στο <http://www.pi-schools.gr/download/publications/epitheorisi/teyxos10/020-033.pdf>
- Patton, M. Q. (1990). *Qualitative evaluation and research methods* (2nd ed.). London: New Delhi.
- Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου: Ένα μέσον για κοινωνικούς επιστήμονες και επαγγελματίες ερευνητές*. Αθήνα: Gutenberg.
- Silverman, D. (2000). *Doing qualitative research: A practical handbook*. London: Thousand Oaks.
- Τσιώλης, Γ. (2014). *Μέθοδοι και τεχνικές ανάλυσης στην ποιοτική κοινωνική έρευνα*. Αθήνα: Κριτική.
- Τσιώλης, Γ. (2015). Ανάλυση ποιοτικών δεδομένων: Διλήμματα, δυνατότητες, διαδικασίες. Στο Γ. Πυργιωτάκης & Χρ. Θεοφιλίδης (Επιμ.), *Ερευνητική Μεθοδολογία στις Κοινωνικές Επιστήμες και στην Εκπαίδευση. Συμβολή στην Επιστημολογική Θεωρία και την Ερευνητική Πράξη* (σσ. 473–498). Αθήνα: Πεδίο. Διαθέσιμο στο https://www.researchgate.net/profile/Giorgos_Tsiolis/publication/296014223_Analyse_poiotikon_dedomenon_dilemmata_dynatotetes_diadikasies/links/57336cc108aea45ee838f602/Analyse-poiotikon-dedomenon-dilemmata-dynatotetes-diadikasies.pdf?origin=publication_detail
- Verma, G. K., & Mallick, K. (2004). Ερευνητικά εργαλεία στην εκπαίδευση. Στο Α. Παπασταμάτης (Επιμ.), & Ε. Γρίβα (Μεταφρ.), *Εκπαιδευτική έρευνα: Θεωρητικές προσεγγίσεις και τεχνικές* (Κεφ. 6, σσ. 223–270). Αθήνα: Τυπωθήτω - Γιώργος Δαρδανός.

Φίλιας Β. (Επιμ.) (1996). *Εισαγωγή στη μεθοδολογία και τις τεχνικές των κοινωνικών ερευνών*
(2η έκδ.) Αθήνα: Gutenberg.